

Arbetsrelaterade dödsolyckor och belastningsskador bland renskötande samer

Laila Daerga¹, Sven Hassler^{1,3}, Anette Edin-Liljegren¹ och Per Sjölander^{1,2}

¹ Södra Lapplands Forskningsenhet, 912 32 Vilhelmina

² Belastningsskadecentrum, Högskolan i Gävle, 907 12 Umeå

³ Institutionen för klinisk medicin och folkhälsovetenskap, Epidemiologi, Umeå Universitet, 901 87 Umeå

Genom att studera orsaker till dödsfall mellan 1961 och 2000 har vi funnit en stor överrisk för arbetsrelaterade dödsolyckor inom rennärigen. Jämfört med den övriga befolkningen inom renskötelsesområdet uppvisade renskötarna en 7-8 gånger så hög risk för fordonsrelaterade dödsolyckor och en 4 gånger så hög risk för förgiftningar. Ingen signifikant överrisk noterades för självmord. Jämfört med andra yrkesgrupper med hög arbetsrelaterad dödlighet, som t.ex. byggnadsarbetare och jordbrukare, framstår renskötelse som ett av de allra farligaste yrkena i Sverige.

För att få ökad kunskap om orsakerna bakom arbetsolyckor och arbetsrelaterade muskuloskeletala besvär genomförde vi mellan 2001 och 2003 en pilotstudie i två svenska samebyar. Hälsoundersökningar gjordes på 55 renskötare (27 kvinnor, 28 män) vid tre olika tillfällen. Resultaten visade att prevalensen muskuloskeletala besvär var hög bland renskötarna. Nära 50% angav att de flera gånger i veckan, och ca 75% några gånger om året, besvärades av smärtor i ländrygg/korsrygg, skuldror och/eller nacke. En stor andel rapporterade även smärtor i huvud (25%), armbågar (22%), handleder (38%), brösttrygg (27%), höft (13%) knä (31%) och fot (15%). Resultaten tyder på att besvären blivit frekventare i nacke, armar och ben, vilket skulle kunna vara en effekt av ett allt intensivare utnyttjande av terrängfordon.

Ungefär 2/3 av de som rapporterade besvär hade varit med om en eller flera olyckor, vilket till viss del kunde förklara smärtbesvären. Nära 70% av olyckorna ledde till skador på armar, ben eller huvud, och en stor andel av dessa var relaterad till fordonsanvändning. En stor andel av smärtbesvärens var emellertid inte olycksrelaterade. Den vanligaste självrapporterade orsaken till de muskuloskeletala besvären var att de uppkommit 'smygande' eller till följd av upprepade lyft av snöskotrar, foderbalar och renar. De 'smygande' muskuloskeletala besvär var i flera avseenden relaterad till hur mycket man arbetade från snöskoter och motorcykel, och därmed exponerades för statiskt arbete, vibrationer, böjd rygg, böjda knän, vridet huvud etc. Elva av de 31 mest aktiva renskötarna visade tydliga tecken på vibrationsskador. En annan konsekvens av det intensiva fordonsutnyttjandet kan vara att en stor andel av de yngre manliga renskötare hade dålig syreupptagningsförmåga och högt BMI.

I jämförelse med andra fjällbor, såväl icke-samer som icke-renskötande samer, förefaller renskötarna vara mer exponerade för vissa psykosociala riskfaktorer. Den sociala, mentala och fysiska livskvalitén skattades lägre bland renskötarna, som också rapporterade större krav i sin arbetssituation. De kvinnliga renskötarna rapporterade mindre krav men lägre grad av kontroll, socialt stöd och intellektuell stimulans i sin arbetssituation jämfört med männen. En viktig faktor bakom kvinnornas ofördelaktiga psykosociala riskfaktormönster är förmodligen att dessa ofta har huvudansvaret för det praktiska hushållsarbetet och familjens sociala kontakter, samtidigt som de utför renskötelsarbetet och har en 'civil' deltidsanställning. Männen livssituation bestäms i mycket högre grad av det dagliga renskötelsarbetet.

Vid den tredje hälsoundersökning, d.v.s. efter genomförandet av ett 2-årigt interventionsprogram, rapporterade 21 renskötare färre muskuloskeletala besvär jämfört med två år tidigare. För ca hälften av dessa fanns ett positivt samband mellan reducerade besvär och grad av deltagande i interventionsprogrammet. Samtidigt uppvisade 21 renskötare fler eller tilltagande besvär. Olyckor var orsaken till ca 20% av dessa, medan de övriga hade uppkommit 'smygande'. Pilotstudien indikerar att preventiva insatser kan vara effektiva mot arbetsrelaterade olyckor och belastningsskador inom rennärigen.